

УДК 341.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.178>

РОЛЬ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА У ПОКАРАННІ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Іліка М.І.,*доктор філософії,**асистент кафедри міжнародного права**Чернівецького національного університету**імені Юрія Федьковича,*

ORCID 0000-0001-6556-5350

Торончук І.Ж.,*доцент кафедри**міжнародного права Чернівецького національного**університету імені Юрія Федьковича*

ORCID 0000-0003-3887-4750

Яремчук В.В.,*доктор філософії,**асистент кафедри міжнародного права**Чернівецького національного університету**імені Юрія Федьковича*

ORCID: 0000-0001-7787-8880

Іліка М.І., Торончук І.Ж., Яремчук В.В. Роль загальних принципів права у покаранні злочину агресії РФ проти України.

У дослідженні розглядається роль загальних принципів права в міжнародному кримінальному переслідуванні російських воєнних злочинців. Зокрема, застосування загальних принципів права може допомогти встановити рамки для судового переслідування причетних осіб, навіть якщо існують прогалини чи неясності у відповідних договорах чи звичаях.

Акцентовано увагу на ролі органів міжнародного кримінального правосуддя, зокрема, якщо виникнуть питання та сумніви у тому, що судові процеси на національному рівні відповідали міжнародним стандартам кримінального правосуддя та загальним принципам права, які є джерелом міжнародного кримінального права. У цьому контексті саме міжнародне кримінальне правосуддя, зокрема Міжнародний кримінальний суд (МКС), може грати вирішальну роль у забезпеченні розгляду найсерйозніших злочинів і забезпеченні їх належного покарання.

Застосування загальних принципів права може допомогти розв'язати ці суперечки та попередити конфлікти юрисдикцій. І провідна роль у цьому сенсі належить такому загальноновизнаному принципу кримінальної юстиції, як невідворотність покарання. Принцип невідворотності покарання має на меті забезпечити притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за жорстокі злочини, такі як геноцид, військові злочини та злочини проти людства.

В контексті російської агресії проти України принцип універсальної юрисдикції повинен виступати як інструмент для притягнення до відповідальності осіб, підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів, геноциду, злочинів проти людяності та інших серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права. Держави, які підтримують Україну, засуджують агресію Росії та визнають і застосовують принцип універсальної юрисдикції, можуть взяти на себе відповідальність за проведення слідства та відповідного судового розгляду, навіть якщо злочин не було вчинено на їхній території, і вони не мають прямого відношення до жертв або винних. Таким чином, такі держави можуть використовувати універсальну юрисдикцію як правовий механізм для притягнення до відповідальності винних осіб, якщо інші міжнародні механізми виявляються недостатньо ефективними або недоступними.

Ключові слова: Загальні принципи права, злочини проти людяності, геноцид, воєнні злочини, агресія, міжнародне кримінальне правосуддя, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут МКС.

Ilika M.I., Toronchuk I.Zh., Yaremchuk V.V. The role of general principles of law in punishing the crime of aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The study examines the role of general principles of law in the international prosecution of Russian war criminals. In particular, the application of general principles of law can help establish a framework for the prosecution of those involved, even if there are gaps or ambiguities in relevant treaties or customs.

Attention is focused on the role of international criminal justice bodies, in particular, if questions and doubts arise as to whether trials at the national level complied with international standards of criminal justice and the general principles of law that are the source of international criminal law. In this context, it is international criminal justice, in particular the International Criminal Court (ICC), that can play a crucial role in ensuring that the most serious crimes are addressed and adequately punished.

The application of general principles of law can help resolve these disputes and prevent conflicts of jurisdiction. And the leading role in this sense belongs to such a generally recognized principle of criminal justice as the inevitability of punishment. The principle of the non-reversibility of punishment aims to ensure that those responsible for heinous crimes, such as genocide, war crimes and crimes against humanity, are held accountable.

In the context of Russian aggression against Ukraine, the principle of universal jurisdiction should serve as a tool for holding accountable those suspected of committing war crimes, genocide, crimes against humanity, and other serious violations of international humanitarian law. States that support Ukraine, condemn Russia's aggression, and recognize and apply the principle of universal jurisdiction can assume responsibility for conducting an investigation and appropriate prosecution, even if the crime was not committed on their territory and they have no direct relationship with the victims or perpetrators. Thus, such states can use universal jurisdiction as a legal mechanism to hold perpetrators accountable if other international mechanisms prove insufficiently effective or unavailable.

Key words: General principles of law, crimes against humanity, genocide, war crimes, aggression, international criminal justice, International Criminal Court, Rome Statute of the ICC.

Постановка проблеми. Російська агресія проти України поставили питання про механізми притягнення до відповідальності осіб, які вчинили міжнародні злочини. Важливе місце в цій дискусії займає потенційна роль загальних принципів права, як одно із джерел міжнародного кримінального права. Одним із найочевидніших прикладів, які можна навести, є те, що незважаючи на існування встановлених зобов'язань за міжнародними договорами щодо заборони і покарання міжнародних злочинів, загальний принцип невідворотності покарання за такі діяння гарантує, що навіть за відсутності у РФ зобов'язань щодо конкретних діянь, винні можуть бути притягнуті до відповідальності.

Російська Федерація вчинила низку серйозних злочинів на території України від початку своєї агресії в лютому 2014 р., а особливо після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Серед них є практично усі міжнародні злочини: воєнні злочини, порушення законів і звичаїв війни, атаки на мирне населення, незаконне переміщення осіб та підтримка тероризму, злочини проти людяності, геноцид. Крім того, можна згадати примусові виселення, порушення прав людини, незаконні ув'язнення та тортури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику природи загальних принципів права як джерела міжнародного кримінального права та умови та критерії застосування загальних принципів права в практиці міжнародних судів та трибуналів досліджували такі науковці як М. Буромєнський, Г. Верле, В. Гутник, А. Кассезе, С.М. Задорожна, В.М. Корецький, Т. Короткий, С. Погребняк, Ф.О. Раймондо, Т.Л. Сироїд, Б. Ченґ, Н. Зелінська.

Метою дослідження є дослідження ролі загальних принципів права та ролі органів міжнародного кримінального правосуддя у покаранні злочину агресії РФ проти України.

Виклад основного матеріалу. Роль органів міжнародного кримінального правосуддя у покаранні злочину агресії РФ проти України буде значною. Зокрема, це може стосуватися випадків, якщо виникнуть питання та сумніви у тому, що судові процеси на національному рівні відповідали міжнародним стандартам кримінального правосуддя та загальним принципам права, які є джерелом міжнародного кримінального права. Саме міжнародне кримінальне правосуддя, зокрема Міжнародний кримінальний суд (МКС), повинен відіграти вирішальну роль у забезпеченні розгляду найсерйозніших злочинів і забезпеченні їх належного покарання.

На потенційній ролі міжнародного кримінального правосуддя у покаранні російських міжнародних злочинів в Україні, в тому числі, в розрізі загальних принципів права наголошують й іноземні експерти. Наприклад, італійська дослідниця Дж. Ланза, припускає, що передача цих справ в українські суди може поставити під сумнів реалізацію принципу належного та неупередженого процесу [12, pp. 434-435].

Навряд чи можна погодитися з настільки категоричними судженнями стосовно українського правосуддя. Інші міжнародні фахівці висловлюють й протилежні думки. Наприклад, Джефрі Найс, экс-прокурор МТКЮ в справі Слободана Мілошевича, підкреслює, що «всі чи хоча б якомога більше судових процесів мають бути проведені в Україні українцями та українською мовою» [9]. Тому мова може йти про посилення інституційної спроможності українського правосуддя та їх обізнаності зі стандартами міжнародного кримінального права, в тому числі практикою застосування загальних принципів права. Але водночас, не можна погодитися з думкою А. Костіна, що міжнародні інституції відіграватимуть лише комплементарну роль в процесі покарання російських воєнних злочинців [5]. По-перше, згідно з Римським статутом МКС може втрутитися, коли національні суди не можуть або не хочуть проводити слідство чи судити винних. Це стосується як діяльності суду, так і окремих його органів, зокрема Офісу Прокурора МКС. Як відзначає В.В. Гутник: «Прокурор виконує свої функції на основі принципу позитивної взаємодоповнюваності, який є компромісом між обов'язком держави нести основну відповідальність за притягнення винних до відповідальності на своїй території та діяльністю МКС» [11, pp. 148-149].

Варто зазначити, що органи міжнародної кримінальної юстиції можуть забезпечити більш об'єктивний та неупереджений підхід до розгляду справ, ніж національні суди, особливо у світлі політичної напруги і соціального тиску. Також вони мають ширший досвід застосування норм та принципів міжнародного кримінального права, які можуть виявитися більш підходящими для таких випадків.

Але міжнародне втручання має і глобальне значення для профілактики таких міжнародних злочинів: вони може підсилити тиск на потенційних злочинців та змусити держави до співпраці та утримуватися від дій, які порушуватимуть міжнародне право. Так, вирішення справи на міжнародному рівні може служити прецедентом для майбутніх подібних випадків, надаючи сигнал іншим державам про потенційні наслідки їхніх дій.

Тому застосування загального принципу невідворотності покарання у випадку міжнародних злочинів має крім каральної, і превентивну мету. Як обґрунтовано підкреслює М.В. Буроменський: «Одним із важливих способів запобігання таким порушенням є утвердження принципу невідворотності покарання не тільки індивідів, як безпосередніх виконавців, але і держав які повинні вжити всіх можливих заходів для їх запобігання» [1, с. 88].

З огляду на ці обставини, на нашу думку, важливо досягнути балансу між юрисдикцією національних і міжнародних органів правосуддя щодо російських воєнних злочинів, скоєних в ході агресії проти України. Цей процес має мати характер не **конкуренції, а співробітництва**. І у цьому контексті, саме загальні принципи права можуть виступити тим фактором, який дозволить досягнути цього балансу.

Прикладом можливого позитивного впливу загальних принципів права на досягнення цієї мети може стати застосування принципу **ne bis in idem**, який полягає в тому, що особа не може бути притягнута до юридичної відповідальності двічі за одне правопорушення. Цей принцип знайшов широке тлумачення в науці міжнародного кримінального права.

Наприклад, український дослідник міжнародної кримінальної юстиції В.В. Гутник серед ключових аспектів принципу **ne bis in idem** в сучасному міжнародному кримінальному праві виділяє: - заборону повторного кримінального переслідування та покарання особи на території однієї й тієї ж держави; - заборону кримінального переслідування особи на території однієї держави, якщо таку особу було засуджено або виправдано за те ж діяння на території іншої держави; - заборону судового розгляду у національному суді (в окремих випадках і у міжнародному), якщо таку особу було засуджено або виправдано за те ж діяння міжнародним кримінальним судом чи трибуналом і навпаки [2, с. 11].

Водночас може виникнути абсолютно реальна ситуація, коли російських воєнних злочинців буде засуджено за одні діяння за законодавством України, натомість окремі з них, які підпадають під юрисдикцію МКС згідно з Римським статутом, не будуть покарані на національному рівні. Наприклад, пілоти російських воєнних літаків, які здійснювали бомбардування українських енергетичних об'єктів, можуть бути засуджені українськими судами за ст. 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів і звичаїв війни», яка передбачає покарання за «жорстоке поводження із цивільним населенням» та «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом» [6].

Проте ці злочинні діяння щодо бомбардування українською енергетичної інфраструктури у осінньо-зимовий період можуть бути кваліфіковані як «злочини проти людяності». Зокрема, представниця Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні Я. Джумхур в березні 2023 р. заявляла, що систематичні атаки по енергетичній інфраструктурі України призводять до висновку, що вони становлять злочин проти людяності [10].

У тій ситуації, враховуючи тяжкість кваліфікації злочину і інтерес міжнародної спільноти у його покаранні, МКС може через застосування принципу *ne bis in idem* визнати свою юрисдикцію і засудити злочинців саме за такі діяння. Згідно з пунктом 3 ст. 17 Римського статуту Суд враховує, чи здатна держава у здійснювати провадження з будь-яких причин, і відсутність закріплення відповідальності за той чи інший злочин може слугувати такою причиною [8].

Зрештою, МКС, у цій ситуації, змушений враховувати практичні аспекти застосування принципу *ne bis in idem* на національному рівні, в тому числі не завжди добросовісного. Як слушно наголошує В.В. Гутник: «Застосування міждержавного принципу *non bis in idem* значною мірою обмежується суверенітетом кожної держави, коли та чи інша держава вважає за необхідне застосовувати власне кримінальне законодавство як найкращий засіб захисту власних інтересів» [3, с. 37].

Чи не найбільш прикладним напрямком, де загальні принципи права можуть бути застосовані до покарання російських воєнних злочинців, зокрема, є покарання і переслідування за злочин агресії, який є одним із найсерйозніших порушень міжнародного права, та відзначається надзвичайною серйозністю та наслідками для міжнародного співтовариства. Однак, щодо притягнення до відповідальності за даний злочин виникають юридичні складнощі, зокрема, що стосується юрисдикції МКС. Зокрема, в контексті злочину агресії проти України, це означає, що попри кричущі порушення міжнародного права існують юридичні обмеження, які можуть ускладнити або зробити неможливим притягнення до відповідальності осіб.

Згідно з Римським статутом МКС юрисдикція суду здійснюється лише над тими злочинами, які чітко перелічені у Статуті. Це впливає і з загального принципу права «немає покарання без закону» (*nullum crimen sine lege*), застосування якого в практиці цього Суду ми будемо розглядати в одному із наступних підрозділів цього дисертаційного дослідження. І хоча Кампальські поправки до Римського статусу 2010 р. дозволяють МКС здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії [8], однак вони не можуть бути застосовані до факту агресії РФ проти України.

Для розв'язання цієї проблеми Україна пропонує створити Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України (англ. the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine). Як зазначають провідні українські юристи-міжнародники А.О. Кориневич та Т.Б. Короткий, в умовах, коли МКС не може покарати за злочин агресії, саме створення Спеціального трибуналу є «найкоротшим, найбільш ефективним способом притягнути до відповідальності за злочин агресії вище російське військово-політичне керівництво» [4, с. 35].

Українська міжнародно-правова спільнота у відповідь на ці сумніви підкреслює, що створення Трибуналу не створюватиме ризиків фрагментації міжнародного кримінального права, а навпаки – цей орган виконуватиме співрозмірну з МКС комплементарну функцію в міжнародному кримінальному правосудді. Так, А.О. Кориневич, Т.Б. Короткий, М.М. Гнатовський підкреслюють, що його створення «жодним чином не перешкоджає» юрисдикції МКС, а від цього Суду «Україна чекає рішень щодо злочинів геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності» [7].

РФ, без сумніву, використовуватиме як контраргумент статус особистого та службового імунітетів лідерів країни, уряду та міністра закордонних справ. Та саме практика міжнародного кримінального права дозволяє компетентно відповісти на такі претензії. Зокрема, неприйнятність імунітету високих посадовців у глобальному правосудді у разі вчинення ними міжнародних проступків було підкріплено в усіх статутах органів міжнародної кримінальної юстиції, від часів Нюрнберзького трибуналу.

Принцип невідворотності покарання ґрунтується на вірі в те, що правосуддя повинно бути досягнуто, незалежно від посади чи статусу злочинця. Вона виникла на попелищі світових воєн і була закріплена в трибуналах після Другої світової війни, де навіть найвищі посадовці переслідувалися за свої злочини. Цей принцип має на меті забезпечити притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за жорстокі злочини, такі як геноцид, військові злочини та злочини проти людства. Це підкреслює зобов'язання міжнародної спільноти покласти край безкарності та забезпечити, щоб правосуддя як здійснилося, так і було видимим. І функціональні імунітети на цьому шляху не можуть бути перешкодою.

Оскільки міжнародне кримінальне право продовжує розвиватися, важливо забезпечити, щоб найтяжчі злочини не залишалися безкарними, незалежно від посади чи статусу злочинця. І створення та подальша практика Спеціального міжнародного трибуналу може зробити свій внесок у розвиток цього загального принципу права в міжнародному правосудді. Також на шляху створення та функціонування цього трибуналу, важливим може бути й досвід попередніх органів міжнародної кримінальної юстиції, створених *ad hoc* з тлумачення та застосування загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями. Наприклад, практика Нюрнберзького трибуналу може бути ефективною при трактуванні принципу *nullum crimen*,

nulla poena sine lege, при обґрунтуванні юридичних підстав створення та діяльності такого трибуналу.

По-перше, Україна може використовувати діяльність Міжнародного воєнного трибуналу (МВТ) як прецедент для підтвердження легітимності трибуналу щодо агресії РФ. Це особливо важливо, якщо врахувати, що його установчі та процесуальні документи, а також визначення агресії у них (навіть якщо воно повністю співпадатиме із Кампальськими доповненнями), можуть бути встановлені після вчинення злочинів. По-друге, посилаючись на досвід МВТ, Україна може наголосити на універсальності і важливості протистояння злочину агресію як такому, що несе загрозу людству в цілому. В усьому цьому контексті приклад Нюрнберзького трибуналу стає ключовим, допомагаючи Україні створити міцне правове обґрунтування для свого трибуналу щодо злочину агресії проти неї.

Принцип універсальної юрисдикції є особливим загальним принципом міжнародного права, який дозволяє державі розглядати і судити певні тяжкі злочини, незалежно від того, де вони були вчинені, хто є злочинцем та хто є жертвою. Універсальну юрисдикцію вкорінено в «загальних принципах права, визнаних цивілізованими націями» і впливає з них, в тому числі як принцип, який є загальним принципом права визнаним цивілізованими націями згідно із Статутом ООН. Основна мета цього принципу полягає в тому, щоб гарантувати, що особи, винні у найбільш серйозних порушеннях міжнародного права, не залишалися безкарними.

Висновок. Отже, проаналізувавши роль загальних принципів права в контексті покарання за міжнародні злочини в ході агресії РФ проти України, можна визначити декілька ключових аспектів. По-перше, загальні принципи права виступають як основа для формування норм міжнародного права, що регулюють відповідальність держав за агресивні дії. По-друге, вони забезпечують об'єктивність, справедливість і послідовність у вирішенні конфліктів між державами. По-третє, в контексті конфлікту між РФ і Україною застосування загальних принципів права дозволить уникнути вибіркового рішення, забезпечити універсальний характер процесу і надасть змогу зосередити увагу міжнародної спільноти на сутності проблеми – невідворотності покарання російських воєнних злочинців, а органи міжнародної кримінальної юстиції зможуть забезпечити об'єктивний та неупереджений підхід до розгляду справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буроменський М.В. Тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у світлі норм міжнародного гуманітарного права. *Правова позиція*. № 1. 2023. С. 88–92.
2. Гутник В.В. Кримінально-процесуальні гарантії учасників міжнародних збройних конфліктів (міжнародно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2010. 18 с.
3. Гутник В.В. Принцип non bis in idem у практиці діяльності Комітету з прав людини, Міжнародного Трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного кримінального суду. *Адвокат*. 2009. № 10. С. 34–37.
4. Кориневич А. Короткий Т. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: Realpolitik проти невідворотного покарання за злочин агресії. *Український часопис міжнародного права*. № 2. 2022. С. 33–42; Назарчук І. Коли може бути створений спеціальний трибунал за зразком Нюрнберзького? *Юридична газета*. Цит. 17.09.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/koli-mozhe-buti-stvoreniy-specialniy-tribunal-za-zrazkom-nyurnberzskogo.html>.
5. Костін сподівається, що результати роботи МКС щодо воєнних злочинів Росії стануть відомі цього року. 22.02.2023. Interfax-Україна. Цит. 16.07.2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/893189.html>.
6. Кримінальний кодекс України: Редакція від 05.10.2023. *Офіційний війсьник України*. 2001. № 21. 920 с.
7. Резнікова А., Солоненко С. Міжнародні судові механізми притягнення винних до відповідальності за злочини, учинені рф в Україні. *Юрист & Закон*. № 34. 2023. Цит. 10.10.2023. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016926.
8. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 р. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
9. Уроки трибуналу над Мілошевичем. Прокурор Джеффри Найс про політичний тиск у Гаазі та майбутні суди в Україні: 29 серпня 2022. *Українська правда*. Цит. 16.07.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/08/29/7365140>.
10. «Ми не виявили, що в Україні був геноцид» – голова комісії ООН Ерік Мьюсе: 16 березня 2023, 23:13. *Радіо Свобода*. Цит. 05.10.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-henotsyd-viyna-rosiyi-proty-ukrayiny/32321719.html>.

11. Gutnyk V., Yavorsky Y., Klymkevych R. The role of the Prosecutor of the International Criminal Court in strengthening the international legal order. *CUESTIONES POLÍTICAS*. Vol. 39, № 70. 2021. Pp. 139–152.
12. Lanza G. The Fundamental Role of International (Criminal) Law in the War in Ukraine. *Orbis*. Vol. 66, Iss. 3. 2022. Pp. 42--435.